

نقش انگلستان در فرقه‌سازی‌های معاصر ایران

با تأکید بر فرقه سیاسی - مذهبی طلع‌عیان در پهلوی دوم

پیمان محمودی^۱

چکیده

موقعیت استراتژیک و وجود ذخایر نفتی عظیم در ایران، تاریخ معاصر کشور را صحنه رقابت قدرت‌های غربی برای سیطره بر این منابع و میدان درگیری نیروهای انقلابی با استعمارگران کرده است. ملت ما از دوره قاجاریه تا به امروز، پیوسته در معرض تهاجم فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی غرب و غرب پرستان داخلی بوده و چه لطماتی که از این ناحیه بر کشور ما وارد نشد. از میان دولت‌های استعمارگر و متجاوز، انگلستان بر اساس سابقه تاریخی حضور در ایران، و نفوذی که در دیوانسالاری دربار قاجاری و پهلوی داشته، همواره بحران‌هایی را در کشور به راه انداخته تا از این طریق با ایجاد اختلاف در ملت و مشغول کردن مردم در درگیری‌های داخلی، فرقه‌سازی‌های دروغین و به راه انداختن نزاع‌های قومی و مذهبی، جای پای خود را محکم کند. بعد از شهر یور ۱۳۲۰ هـ ش که سایه

۱. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی

شوم رضاخان از سر ایران برداشته شد و دوران استبداد سیاه به پایان رسید، اگر چه هرج و مرج سیاسی با ورود نیروهای متفق کشور را فرا گرفت و در پشت تمامی این هرج و مرج‌ها استعمار انگلیس و روس که در آن دوران با نام شوروی و با شعار حمایت از خلق، وارد صحنه شده و همان سیاست قدیمی تزارها را دنبال می‌کردند، قرار داشتند؛ ولی به دلیل سقوط استبداد سیاه و آزادی نسبی‌ای که نصیب مردم شد، ملت ایران به فکر استقلال و رهایی از سیطره استعمار افتاد و این تمایل در ملی کردن صنعت نفت نشان داده شد. دولت استعمارگر انگلستان که نمی‌توانست از منافع عظیم نفتی ایران دل بکند با همان روش‌های قدیمی دست به ترفندهای زیادی که یکی از این ترفندها، سیاست فرقه‌سازی در کشور بود، زد. فرقه سیاسی - مذهبی طلوغیان که در این ایام، در پوشش معنویت‌گرایی در بخشی از منطقه حساس نفتی ایران سر بر آورد، از جمله این فرقه‌هاست. در این پژوهش با استفاده از روش کیفی و مطالعه اسنادی و همچنین مصاحبه با برخی افراد به بررسی نقش انگلستان در پیدایش فرقه طلوغیان پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: فرقه‌سازی، انگلستان، قوم‌بختیاری، طلوغیان

مقدمه

در حدود سال‌های ۱۳۳۰-۱۳۲۹ ه.ش که ایران درگیر مسئله ملی کردن صنعت نفت بود در مناطق لر نشین جنوب غرب کشور از کهگیلویه و بویراحمد تا چهارمحال و بختیاری و ناحیه شرق استان خوزستان شامل مالمیر (ایذه) و مسجد سلیمان فرقه‌ای پیدا شد که مردم این مناطق از آن به نام «فرقه طلوغیان» یاد می‌کنند. این فرقه که در بعضی از منابع از آن به نام «فرقه سروشیان» یاد شده، شباهت به یک فرقه شبه‌مذهبی داشت که دارای مناسک خاص در شیوه زندگی مانند غذا خوردن، رفتار، کردار و اجرای مراسم مخصوص همراه با اوراد خاص و شعارهای مشخصی در حوزه نفت بود. پایه‌گذاران این فرقه افراد را به بی‌توجهی به دنیا و گوشه‌گیری و تظاهر به زهد و پارسایی سوق می‌دادند. پایه‌گذار این فرقه یکی از مأموران شرکت نفت انگلیس به نام مستر جیکاک مشهور به سید جیکاک بود که در میان بختیاری‌ها و در ناحیه مسجد سلیمان زندگی می‌کرد و از اعتقادات، آداب و رسوم و باورهای مردم منطقه شناخت داشت. با آغاز جنبش ملی شدن صنعت نفت، ناگهان این مأمور اینتلیجنت‌سرویس انگلیس، زاهد گوشه‌نشین و مبشر خلوص معرفت دینی شد و با راه‌اندازی یک جریان منحرف تلاش کرد مردم این ناحیه را نسبت به این موضوع ملی بی‌تفاوت کند.

متأسفانه در منابع تاریخی به هر دلیلی این فرقه‌سازی‌ها که نقش قابل توجهی در تشدید تمایلات تجزیه‌طلبی در مناطق استراتژیک مثل خوزستان، آذربایجان، کردستان، سیستان و بلوچستان و... و همچنین انحراف اذهان جامعه از مسائل اصلی و مشغول کردن آنها به مسائل، مباحث و وقایع کاذب داشت، به عنوان یک ابزار تفرقه‌اندازی توسط مأموران انگلستان، روسیه و آمریکا در ایران، مغفول مانده است. این پژوهش تلاش می‌کند با مراجعه به منابع اندک و بهره‌گیری از شیوه‌های تاریخ‌پژوهی شفاهی، فراز و فرود، پایه‌گذاران، انگیزه‌ها و اهداف فرقه طلوغیه یا سروشیه را آشکار سازد.

جیکاک و راه‌اندازی فرقه طلوغیان

می‌گویند میجر جیکاک مشهور به مستر جیکاک، یکی از مأموران سرویس اطلاعاتی برون‌مرزی انگلیس مشهور به ام. آی. سیکس (MI6) در ایران بود که پیش از شروع جنگ دوم جهانی تا ملی شدن صنعت نفت در مناطق نفتی جنوب ایران فعالیت می‌کرد. جیکاک نامی آشنا برای مناطق نفت‌خیز جنوب و به خصوص مردم مسجدسلیمان، عشایر بختیاری و مردم کهگیلویه و بویر احمد بود. نامی که نماد نیرنگ، حيله‌گری، حقه‌بازی و عوام‌فریبی، آن هم از نوع انگلیسی بود.^۱ نقل شده است: جیکاک به مدت هفت سال برای شخصی از طایفه موری، به عنوان آدمی کر و لال، چوپانی می‌کرد و در این فرصت توانست با گویش، فرهنگ، باورها و اعتقادات بختیاری‌ها کاملاً آشنا شود. بعد از آن نیز اغلب اوقات خود را در میان عشایر بختیاری می‌گذراند و با توجه به استعداد فوق‌العاده در یادگیری زبان، در مدت کوتاهی توانست زبان فارسی و گویش بختیاری را همچون زبان مادری، یاد بگیرد. او با شگردهای خاص و گرم‌های مدام تفاوت ظاهری خود را با چهره بختیاری‌ها به حداقل می‌رساند.^۲

جیکاک در اوایل حضورش در شرکت نفت ایران و انگلیس به عنوان سرپرست یک دکل حفاری مشغول به کار شد. یک روز یکی از کارگران محلی از بالای دکل به زمین افتاد و در دم جان باخت. افراد محلی که از فوت فامیلشان به شدت عصبانی بودند و جیکاک را مسئول این واقعه می‌دانستند به سوی او حمله کردند. جیکاک که مرگ رادر یک قدمی خود می‌دید ناگهان به سمت دکل حفاری حمله‌ور شد و با مشت و لگد به جان دکل افتاد. مردم محلی که

۱. جن. راف گارثویت، تاریخ سیاسی اجتماعی بختیاری با استفاده از اسناد منتشر نشده وزارت خارجه انگلیس، ترجمه مهراب امیری، تهران، سهند، ۱۳۷۳، ص ۲۲۹.

۲. محمد مهدی مرادی خلیج و محمد مهدی روشنفکر، «پدیده طلوغیان و نقش انگلیسی‌ها در شکل‌گیری آن»، پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران، س ۲، ش ۳، ۱۳۹۳، ص ۱۷۲-۱۵۲.

شگفت زده بودند ناگهان ایستادند جیکاک که مرد شدن مردم را دید و فهمید انگار نقشه‌اش گرفته این بار سر خود را به دکل می‌کوبید و با صدای بلند ضمن ناله و زاری به دکل بد و بیراه می‌گفت: که نامرد تو برادرم را از من گرفتی و از این گونه صحبت‌ها... نقل می‌کنند که چند دقیقه بعد مردم دوباره به سمت جیکاک دویدند ولی این بار نه برای زدن و انتقام گرفتن بلکه برای دلداری دادن به او و ممانعت از کوبیدن سرش به دکل.^۱

بنابر گزارش‌های محرمانه شهربانی (۱۳۲۶-۱۳۲۴ ش) این شخص اطلاع کامل از اوضاع و احوال اجتماعی و سیاسی ایران داشته و با بیشتر رؤسای ادارات و مدیر کل‌ها، حتی بیشتر وزرا رابطه داشته و از آنها کسب اطلاع می‌کرده است.^۲ جیکاک برای حفظ منافع نفتی دولت انگلیس و برای جلوگیری از ملی شدن صنعت نفت، برنامه‌های مختلفی را طراحی کرده و به اجرا در آورد. او همچنین در خوزستان، به همراه دیگر مأمورین سیاسی انگلیس، توسط چند نفر از کنترات‌چی‌های رسمی شرکت نفت انگلیس و ایران و تعدادی از شیوخ عرب، اتحادیه‌ای به نام «اتحاد عشایر خوزستان» تشکیل داد. این اتحادیه صدها نفر از اعراب را مسلح کرد تا ابتدا از آنها برای سرکوب کارگران شرکت نفت و غارت و آتش زدن جمعیت‌ها استفاده کند و سپس در صورت پیروزی نهضت ملی شدن صنعت نفت، برای تجزیه احتمالی خوزستان از ایران زمینه‌چینی کند و در اجرای این هدف، اتحادیه عشایر خوزستان از اتحادیه اعراب کمک خواست تا آنها را از فشار دولت ایران برهانند.^۳

از مشهورترین اقدامات جیکاک برای جلوگیری از ملی شدن صنعت نفت، ایجاد فرقه شبه‌مذهبی طلوعی یا سروشی در نواحی نفت‌خیز جنوب و عشایر بختیاری و لرنشین است. این فرقه شبه‌مذهبی که هنوز هم بسیار مایه تعجب مردم این نواحی است، بیش از هر چیز به انکار دنیا و چشم‌پوشی از آن و کنارگیری از امور دنیوی و بی‌ارزش جلوه دادن مادیات، مخصوصاً نفت در چشم مردم تأکید داشت. نکته در خور تأمل و توجه آنکه می‌گویند جیکاک با اتصال برق بر بدن مردم، بر آنها نوعی شوک الکتریکی وارد می‌کرد.^۴ جیکاک ابتدا با کمک عصای الکتریکی و مغناطیسی، عمامه و ریش نسوز، شعبده‌بازی و ساختن اشکال مار و افعی، باران مصنوعی و... در بین عشایر قدرت‌نمایی کرد و با استفاده از بعضی خرافات و تحقیر و غلبه بر برخی سادات و ملاهای محلی، توانست اعتماد بسیاری از عامه مردم را جلب

۱. سایت مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، پایگاه جامعه تاریخ معاصر، <http://bcir.pchi.ir>

۲. مجید تفرشی و محمود طاهری احمدی، گزارش‌های محرمانه شهربانی (۱۳۲۶-۱۳۲۴ ش)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، ۱۳۷۱، ص ۴۷۲.

۳. آ. آ. گراتوسکی و دیگران، تاریخ ایران اسلامی، ترجمه کیخسرو و کشاورز، تهران، پویش، ۱۳۵۹، ص ۴۹۹.

۴. ایرج افشار سیستانی، مقدمه‌ای بر شناخت ایل‌ها، چادر نشینان و طوایف عشایری ایران، تهران، دانش، ج ۱، ۱۳۶۸، ص ۲۶.

کند. ملاها و برخی روحانیون کم‌سواد بی‌خبر از مکر و حيله جی‌کاک مقهور و مغبون گردیده و در گوشه‌ای منزوی شدند؛ یا به جی‌کاک پیوسته و ایادی آن، گروه‌هایی را تشکیل دادند که در رأس آن یک سردسته (سرطلوعی) قرار داشت. این افراد ضمن کناره‌گیری از فعالیت‌های دنیوی و امور روزمره، در کوی و برزن و روستاها گشت و گذار کرده و شعاری می‌دادند «هر که مهر علی در دل‌سه، نفت ملی سی چنسه» (کسی که مهر حضرت علی در دلش جای دارد به نفت ملی نیاز ندارد).^۱ جی‌کاک برای اثبات حقانیت خود نیز از این عصا استفاده بسیار برد و به مردم می‌گفت که چون صاحب کرامت است شبها به اذن خدا نوری در پیش پایش روشن می‌شود تا بتواند راه را از بیراه تشخیص دهد. مردم شگفت‌زده بارها شب به دنبال وی راه می‌افتادند تا شاهد درخشش نور در پیش‌قدم‌های او باشند. وی با این کار نه تنها اعتماد و اعتقاد مردم را به خود جلب می‌کرد بلکه جایگاه و موقعیت سادات و برخی روحانیون را بسیار تضعیف می‌ساخت.^۲

در مجلسی، او حاضران را دروغگو معرفی کرد و هنگامی که قرار بر اثبات شد، کبریتی روشن کرد و گفت: هر کس راست بگوید این کبریت ریشش را نمی‌سوزاند. اول کبریت را به ریش خود گرفت که نسوخت؛ سپس ریش تمام افراد ساده‌لوح حاضر را سوزاند. به آنها قبولاند که دروغ گفته‌اند و البته بعدها مشخص شد که ریش او مصنوعی و نسوز بود. اقدام بعدی جی‌کاک پوشیدن لباس روحانیت و عمامه‌گذاری وی بود. جی‌کاک مجلس وعظ و منبر برپا می‌کرد و آخرش هم روضه امام حسین (ع) می‌خواند و وسط روضه موقعی که همه داغ می‌شدند ناگهان عمامه خود را به درون آتشی که وسط مجلس بود پرتاب می‌کرد، عمامه نمی‌سوخت و جی‌کاک آن را معجزه خود بیان می‌کرد و ادعا می‌کرد که سید واقعی اوست. هیچ کس را به سیدی قبول نداشت؛ چون عمامه آنها در آتش می‌سوخت. از اینجا بود که او به سید جی‌کاک معروف شد. وی بارها در حضور جمع کثیری از مردم، سادات را به مبارزه می‌طلبید و با نمایش دقیقی که ارایه می‌داد، مردمان شگفت‌زده را به خود متمایل می‌کرد و سادات را مغبون و منزوی می‌ساخت و اعتقاد مردم را به سادات دچار شبهه و تردید می‌نمود.^۳

بر اساس گزارشات شهربانی اهواز، جی‌کاک با برخی از خان‌های بویراحمد ارتباط داشته است؛ از این رو اولین منطقه‌ای که فرقه طلوعی از آنجا آغاز شد منطقه کهگیلویه و بویراحمد بود.

۱. دانش عباسی شهتی، تاریخ مسجد سلیمان، تهران، هیرمند، ۱۳۷۴، ص ۲۰۹.

۲. سایت مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، پایگاه جامعه تاریخ معاصر، <http://bcir.pchi.ir>.

۳. همان.

تیمسار ریاست معظم اداره کل شهر بانی برای استحضار خاطر مبارک به عرض می‌رساند کنسول انگلیس [و رابط] سیاسی آنها مآثر جیکاک از این اقدام شهر بانی راجع به ملاقات با عبدا... ضرغام پور که به منظور ایجاد امنیت و مطیع ساختن او به عمل آمده بود، نهایت خوش بین و اظهار رضایت می‌کنند. ضمناً معروض می‌دارد که قبل از عزیمت فدوی به بهبهان انگلیسی‌ها اظهار نگرانی و اظهار می‌داشتند که شنیده‌ایم عبدا... و طایفه او دارای تفنگ‌های مخصوص بدون شماره می‌باشند، در صورتی که آن چه را فدوی در موقع ملاقات با عبدا... مشاهده نموده، تفنگ مخصوص در بین نبوده و اسلحه آنها بیشتر بر نو و دارای شماره می‌باشد که از دست افراد نظامی گرفته‌اند.^۱

جیکاک در تحریک سران قبایل و عشایر جنوب نقش بسزایی داشته است. روزنامه *ایران ما* در تاریخ ۱۳۲۵/۶/۲۹ در این باره می‌نویسد:

قریب به دو هفته پیش از اولتیماتوم ناصر قشقایی و طغیان جنوب، مستر جیکاک به همراهی حشمت‌الدوله فر بود مشاور قضایی شرکت نفت برای بازرسی تشکیلات محقر شرکت نفت شیراز که بیش از دو تلمبه در سراسر شهر ندارد، به شیراز آمد و پس از ملاقاتی که در بازار ارم با خسر و قشقایی نمود غفلتاً سر زیر آب کرده ناپدید شد.^۲

این اسناد نشان می‌دهد ارتباط تنگاتنگ جیکاک با خان‌های قوم لر در کهگیلویه بستر مناسبی برای راه‌اندازی فرقه طلعیان بود.

متأسفانه به دلیل عملیات مخفی مأموران انگلیسی در فرقه‌سازی‌ها، دستیابی به اسناد زیاد عمق اهداف این روش‌های مذبحخانه را بر ملا سازد به سختی امکان پذیر است. بنابراین تلاش کردیم علاوه بر اسناد مذکور، از حافظه تاریخی مردم منطقه که درک شهودی از این جریان دارند، روایت‌هایی از پیدایش و انگیزه‌های این فرقه را استخراج کنیم.

روایتی از شییر علی کیانی قلعه‌سردی شاهد واقعه

مصاحبه‌شونده آغاز ماجرا و شیوه پراکندگی و انتشار آن را این چنین عنوان می‌کند:
از کهگیلویه و بویر احمد هم می‌گفتند شروع شده این‌هایی هم که آمده‌اند می‌گفتند از همان قسمت آمده‌اند، از کهگیلویه و بویر احمد شروع شده و

۱. بهناز زرین کلک، *اسنادی از روابط ایران و انگلیس (۱۳۲۵-۱۳۲۰ ش)*، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۲، ص ۴۴۷.

۲. *ایران ما*، س ۴، ش ۶۵۲، ۱۳۲۵/۶/۲۹.

پایه اساسش در آنجا بوده است.

«سرطلوع ما از طرف حضرات خواجه آمدند، ملا محمد صالح و ملا علی بنده که ملا علی بنده هنوز هم در قید حیات هست، از سررگ خواجه آمدند به روستای چلیساد در سن ۱۴ سالگی بودم که آمدند. در روستای چلیساد. دو شبانه روز ماندند تا اینکه چند نفری از چلیساد طلوع شدند بعد از آن رفتند به روستای کلیملک، روستای کلیملک هم چند نفر طلوعی شدند و بعد از آن به روستای ده کیان رفتند، روستای سر مسجد هم همینطور، ده به ده رفتند تا بالاخره همه طلوعی شدند».

در ادامه از ویژگی‌های افراد سرطلوع می‌گوید. سرطلوع‌ها نقش رهبری را در هر روستا بر عهده داشتند و اینان افرادی بودند که زودتر طلوعی را تجربه کرده بودند.

هر کسی طلوع می‌شده به دور کلاهش یک نوار سفید می‌بستند ولی سرطلوعی پهنای نوارش بیشتر بوده است. یک برنامه رژیم غذایی هم سرطلوع مشخص می‌کرد که برنامه غذایی را هم در آن زمان هر کسی نمی‌توانست فراهم آورد. چون همه جای مملکت به یک اندازه از نعمات برخوردار نبودند و همچنین دست مردم باز نبوده؛ نان گندم، شیر گاو و گوشت مرغ غذاهایی بوده که سرطلوعی برای افراد طلوعی در نظر می‌گرفت و اگر اینها هم نبود فرد به ناچار با شرایط کنار می‌آمد و طلوعی می‌شد.

شعاری را که افراد سرطلوع عنوان می‌کردند با توجه به ارادتی که همه مردم نواحی به امام علی (ع) داشته‌اند این بوده است:

علی جانم علی، علی ورد زبانه علی، می‌گفتند دلشان جوش می‌زد و سینه می‌زدند و علی علی می‌گفتند: وقتی که مداح شروع کرد به جوشش دادن و آنها هم به جوش آمدند، بالا و پایین شدند و افتادند.

تا اینجا فرد از تجربه عینی خود سخن گفته بود از اینجا به بعد او تجربه ذهنی خود را بیان می‌کند که بسیار مهم و حائز اهمیت است. او می‌گوید من هر کاری کردم نتوانستم طلوعی شوم و این موضوع یک فریب بوده است.

من نیز هم چون آنان افتادم ولی دیدم خبری نیست نگاه کردم و دیدم آلهایی که به زمین افتاده‌اند چشم‌هایشان را باز می‌کردند و منتظر بودند که سرطلوعی دستور بدهد بلند شوند. مشاهده کردم که اغلب حقیقتاً به

شهر کوران رفته‌اند.

او طلوعی را یک تقلید کور کورانه و از روی ناآگاهی عنوان می‌کند و می‌گوید البته در برخی روستاها افراد واقعاً دچار طلوع می‌شدند و این امر به سبب تلقین روحی آنان بوده است. همچنین افرادی که دیندارتر بودند زودتر دچار طلوعی می‌شدند. یکی از اصولی که سرطلوع‌ها بیان می‌کردند این بود که با طلوع شدن، افراد آمرزیده می‌شوند و در غیر این صورت بخشیده نخواهند شد.

بیشتر افرادی که طلوعی می‌شدند از افراد دیگر تقلید می‌کردند حالا یا به خاطر این که به جهنم نروند و یا به خاطر اینکه می‌خواستند هم‌رنگ جماعت شوند و یا اینکه گناهانشان بخشیده شود و یا در معذوریت اخلاقی می‌افتادند ولی افرادی که واقعاً دچار طلوعی می‌شدند در روحیه آنان تأثیر می‌گذاشت و دگرگون می‌شدند؛ رفتارشان عادی نبود این عده خیلی کم بودند مثلاً از هر آبادی ۵ یا ۶ نفر طلوعی واقعی می‌شدند. کسی که بیشتر اهل نماز بود و تعهد بیشتری به مذهب و دین داشت زودتر طلوعی می‌شد و بیشتر دچار هیجان هم می‌شد. خیلی از آنها هم نه این که تقلید کنند بلکه واقعاً شور می‌گرفتند و حتی بوده کسی که چنان به هوا می‌پرد و به زمین می‌خورد اما باز هم سر حال بلند می‌شد.

افراد طلوعی شده با توجه به آگاهی‌های خود خبر از مواردی می‌دادند که مردم فکر می‌کردند خبر از غیب می‌دهند در حالی که این گونه نبوده است.

خیلی‌ها اطلاع داشتند و خیلی‌ها هم دروغ می‌گفتند. مثلاً می‌گفتند فلان چیز نزد توست یا فلان چیز نزد تو نیست در حالی که طلوعی‌ها خبر داشتند و چیزی از غیب نمی‌گفتند.

با توجه به این که در فصلی بوده است که مردم از کارهای کشاورزی فارغ شده بودند برایشان جنبه سرگرمی نیز داشت.

آغازش در منطقه ما (قلعه سرد) از حدوداً ۱۵ روز مانده به پایان اسفندماه تا دو، سه ماه بعد از فصل بهار بود. مردم که کاری نداشتند این موضوع برای آنها یک سرگرمی نیز به حساب می‌آمد این جزء برنامه ما بود.

در پایان نیز گفته شده است:

بعدها که بزرگتر شدم در یک روزنامه‌ای قبل از انقلاب (روزنامه جوانان) خواندم که موضوعش این بوده که این کار را انگلستان انجام داده بود.

علی نجات محمودی شاهد واقعه

او در خصوص نقش سر جیکاک در واقعه طلوعی عنوان می کند جیکاک خود را در بین مردم با فریب به عنوان سید معرفی کرده بود:

سید جیکاک پارچه (عمامه؛ دستار) به دست گرفته بود آن را روی آتش می گذاشت و می گفت ببینید به امر و قدرت خدا این پارچه نمی سوزد و مردم نیز به این خاطر به آن مرد اعتقاد زیادی پیدا کردند و هر چه که می گفت مردم حرف هایش را باور می کردند و قبول داشتند، و یک فتوایی داد که نفت نجس است و مردم هم شعار می دادند که:

مهر علی من دلومه نفت ملی سی چنمه

می گفت به این نفت کار نداشته باشید بگذارید خارجی ها نفت را ببرند؛ نفت کثیف است مریض می شوید.

مصاحبه با ناصر پرچی شاهد واقعه

آقای ناصر پرچی که در آن دوران کودک بوده است عنوان می کند که خاطره ای را به خوبی در یاد داشته که در یکی از روستاهای^۱ مسجد سلیمان روی داده بود. وی عنوان می کند:

خاطره ای که نقل می کنم درباره طلوعی از این قرار است. روستای مادر ۱۲۰ کیلومتری مسجد سلیمان است که در آن یک زن و شوهر خوش نشین در عصر یک روز گرم تابستان به میان حیاط آمدند و هر دو سینه زنان می گفتند:

مو که مهر علی به دلمه نفت ملی سی چنمه

لذا با تکرار این جمله و سینه زنان بعد از گذشت یک ربع ساعت ایشان و همسرش کف کرده و به زمین افتادند و تقریباً عریان شده بودند.

مصاحبه با خدا کرم مستوفی شاهد واقعه

درباره آداب و رسوم گرایش به فرقه طلوعی و چگونگی آن، روش و طریقه واحدی نبود. در هر منطقه و روستایی، متفاوت دنبال شده است. در

۱. او به سبب در حیات بودن فرزندان آن افراد و امکان بروز هر گونه مشکل، از ذکر نام افراد و نام روستا خودداری می کند.

برخی نواحی افرادی که طلوع می کردند، می لرزیدند و صلوات می فرستادند و یک تکه پارچه سفید شبیه عمامه دور سرشان می پیچاندند... افراد گناهکار در حضور آقا بابا بی هوش می شدند و به گناهان گذشته خود اعتراف می کردند.^۱

زمانی که طلوعی شد، فصل کشاورزی بود؛ منزل ما ییلاق (سردسیر) بود می خواستیم درو کنیم، شخصی پرچم سفید بلندی به دستش بود و لباس های خودش را در آورد و سینه می زد؛ می گفت علی جانم علی... شخصی بود به اسم سید علاءالدین در (ایذه) می گفت من رهبرم چوب یا تر که ای به دست داشت می زد به آن افراد که طلوعی می شدند و می گفت علی و آن افراد فوری بلند می شدند و علی جانم علی را سر می دادند، (افرادی که تر که می خوردند دوباره حالشان بد می شد و حالت جنون می گرفتند، می رفتند و سرشان را به داخل ریشه کنار فرو می بردند و به کارهای بدشان اعتراف می کردند)، بعضی هم کار (کشاورزی) و خانه و دام خود را رها می کردند و می گفتند حضرت علی (ع) نگهدار آنهاست... آن سید که می آمد جمع می شدند دور سید و سینه می زدند، سید علاءالدین سخنرانی می کرد که مثلاً زن ها و مردها مال مردم را نخورید، دزدی نکنید، قانع باشید و... در آن زمان افراد به اموال یکدیگر تعرض نمی کردند.

درویشعلی منصوری روایتگر و شاهد واقعه

خاطرات این شاهد عینی نیز اشاره به نقش سر جیکاک کنسول انگلیس در خوزستان و نقش او در راه اندازی فرقه طلوعی دارد؛ به گونه ای که خود را در ارتباط با حضرت علی معرفی کرده بود:

[فرقه طلوعی] به خوزستان بیشتر سرایت پیدا کرده بود، چون منطقه نفت خیزی بود. مستر جیکاک خود را در بین مردم این طور جا داده بود که من از طرف حضرت علی (ع) آدمم و در بین ایل و عشایر بختیاری فعالیت می کنم.

تبلیغ دنیاگریزی توسط تعالیم و شعائری که از سوی سر جیکاک به راه افتاده بود سبب شد تا مردم احشام خود را ذبح کنند. در واقع تعالیم او در جهت سوءاستفاده از اعتقادات مردم

۱. یعقوب غفاری، تاریخ اجتماعی کهگیلویه و بویراحمد، اصفهان، گل ها، ۱۳۷۸، ص ۳۴۸.

بختیاری صورت گرفته بود و مردم نیز به سبب باور درونی خود و ترس از غضب ائمه (ع) و به ویژه امام علی (ع) به تعالیم آن فرقه گردن نهادند.

مثلاً این شعار را بیان می کرد:

مو که مهر علی به دلومه نفت و پول سی چنمه

او به خاطر این که نفت ایران را خارجی‌ها داشتند می بردند این شعار را رواج داده بود. مثلاً می‌بایست حتماً در جوار امامزاده‌ها گاو بکشیم. مثلاً می‌گفت:

مو که مهر علی به دلومه خونواده (خونه منار) سی چنمه

مو که مهر علی من دلومه گاو و گوساله سی چنمه

در روستای ما یک امامزاده‌ای به نام امیرالمؤمنین بود؛ فردی هم به اسم شمس‌الله که تحت تأثیر قرار گرفته بود تمام گاو و گوساله‌هایش را در آن امامزاده سر می‌برید و بین مردم تقسیم می‌کرد.

در خصوص شعار آنها که برخی این موضوع را مبنی بر سوسیالیستی بودن این جنبش می‌دانند می‌توان گفت اگر چه حزب توده از اواسط سال ۱۳۲۵ فعالیت حزبی را به روستاهای نزدیک فرستاد تا کشاورزان را ترغیب کنند که محصول را به زمین‌داران ندهند^۱ اما با توجه به شعار طلوعیان آنها اساساً نسبت به مال و منال و کل دنیا بی‌اعتنا شده بودند. از سوی دیگر حزب توده از سه ایدئولوژی مشروطه‌خواهی، سوسیالیسم و ناسیونالیسم نام برده بود؛^۲ اگر چه به دو ایدئولوژی اول بسیار وابسته بود اما ایدئولوژی سوم را نیز نادیده نمی‌گرفت در حالی که در فرقه طلوعیان دنیاگریزی عملاً نفی ناسیونالیسم بوده است، و ناسیونالیسم عنصر اساسی در بنیادگرایی‌ای بود که انگلستان بر اساس آن نفوذ خود را در ایران اعمال می‌کرد. در پایان نیز فرقه طلوعی با اقدامات دولت وقت به پایان رسید.

جیکاک و تلاش برای تجزیه خوزستان از ایران

از جمله اقداماتی که جیکاک در منطقه جنوب به خصوص خوزستان دنبال کرد تشکیل اتحادیه عشایر خوزستان با هدف تجزیه خوزستان بود. جامی در این باره می‌نویسد در خوزستان با دخالت مأمورین سیاسی انگلیسی نظیر جیکاک، تمپل و ترات و پشتیبانی علنی مصباح فاطمی استاندار خوزستان و چند کنتراتیچی شرکت نفت و چند نفر از شیوخ عرب

۱. پرواند آبراهامیان، *ایران بین دو انقلاب*، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، تهران، نی، ۱۳۹۱، ص ۳۷۱.

۲. همان، ص ۴۲۲.

اتحادیه عشایر خوزستان تشکیل شد.^۱ از جمله اهداف این اتحادیه می‌توان به سرکوب کارگران شرکت نفت و تجزیه خوزستان از ایران نام برد؛ چراکه با استفاده از بنیادگرایی قومی، اعراب خوزستان را برای استقلال‌خواهی تحریک کردند. اتحادیه عشایر خوزستان برای رهایی از دولت ایران شیخ عبدالله را برای کمک خواستن از اتحادیه اعراب به عراق فرستادند.^۲ همه می‌دانند که وقایع جنوب متکی به انگلستان بوده و اسلحه و پول و اندرز انگلستان آن‌ها را برپا کرد.^۳ پس از سرکوب کارگران شرکت نفت، مذاکرات نمایندگان تهران و آذربایجان دچار بن‌بست شد و این مذاکرات که عمده‌اً به درازا کشانده شده بود سبب شد تا پس از حوادث جنوب رویه دولت نسبت به آنان تغییر کند و به آنان گفته شد چنان چه آذربایجان از نهضت خود صرف نظر نکند خوزستان از ایران جدا خواهد شد.^۴

در یکی از تلگرافاتی که علاءالدوله به قوام‌السلطنه در تاریخ ۱۳۲۵/۵/۳۰ زده است، به موضوع تجزیه ایران و نقش انگلیس در آن اشاره شده است که بخشی از آن در زیر آورده می‌شود:

سفارت کبرای ایران - لندن

از تلگرافاتی که به جنابعالی مخابره شده است یک رونوشت هم برای اینجانب رسیده و از جریانات مطلع و مانند جنابعالی نسبت به آینده کشور سخت اندیشه‌ناک خاصه اگر انگلیسها حقیقتاً نیت سوءقصدی نسبت به استقلال ایران داشته باشند...

در اینجا مطلع شدم که مسئله تجزیه ایران هم در فکر انگلیسها که همیشه منافع خود را نظر دارند بوده و اکنون هم از چنین نیت خطرناک منصرف نیستند. و حال آنکه این یک اشتباهی است بزرگ و اگر واقعاً چنین قصدی داشته باشند همان اشتباهات سابق خود را تکرار کرده‌اند...

۱. جامی، گذشته چراغ راه آینده، تهران، ققنوس، ۱۳۶۲، ص ۴۲۹.

۲. همان.

۳. همان، ص ۴۴۰.

۴. آذربایجان، ش ۳۰۶، ۱۳۲۵/۷/۲۰، از نطق پیشه‌وری در جلسه فعالین فرقه دموکرات.

سفارت کبرای شاهنشاهی ایران

لندن

تلفگراف رمز شماره ۳۸۱ رسید ایستادگی کبرای واشنگتن
تاریخ وصول سفارت کبری ۳۰ مه ۱۳۲۲ هجری شمسی - ۱۹۱ سپتی
شماره ثبت تلفگرافان وارده ۱۱
موضوع سخن اوساع کیوتی ایران

جره دان
پرونده

سفارت کبرای ایران لندن

ملاحظات

از تلفگرافاتی که چنانچه عالی مخابره شده است يك روز نوشت هم برای اینجانب رسیده و از جریانات مطلع و مانند چنانچه نسبت به اینده کشور سخت اندیشه ناک- حاصه اگر انگلیسیها حقیقتا نیت موفقصدی نسبت با استقلال ایران داشته باشند (نقطه)

اینجانب با وزارت امور خارجه در تماس دائم و جلب صلح است آنها را نموده و انصافا کمال همراهی را با ما دارند ولی پایه بین ترینیس بانگلیسیها همانند که اگر توسل بعملیاتی شوند نتایج وخیم ان تنها عاید ایران نشده بلکه دانشگر خود شان هم خواهد شد (نقطه)

مانند این است که انگلیسیها نتایج شوم قرارداد ۱۹۰۷ را فراموش کرده بازگیا خیال تجزیه ایران را در سر پخته اند (نقطه)

میدانم چنانچه عالی آنها را متوجه عواقب وخیم این قیبل عملیات فرموده اید آنها باید حکومت ما را تقویت نمایند که پت؟ اند در مقابل روسها ایستادگی کند نه اینکه با این نظاهرات نیشه بریشه ان بززند (نقطه)

او نتایج موفق اصلاح دام که افای قوام انطوری که انگلیسیها نکر میکنند هرمدار روسها نیستند و در اقدامات خود معد سرعه و صلاح کشور را در نظر دارند و اگر انگلیسیها تصور کنند که شرکت دان چند نفر نموده در کابینه خود

سفارت کبرای شاهنشاهی ایران

لندن

تلگراف شماره رسیده از
تاریخ وصول سفارت کبری سنه ۱۳۲ هجری شمسی = ۱۹۴ سپیدی
شماره ثبت تلگرافات وارده ۱۹

جزوه دان
پرونده

موضوع

ملاحظات

صفحه ۲

بواسطه طرفداری با روسها بوده اشتباه است (نقطه)
خوشبختی ایران است که در این موقع شخصی مانند جنابعالی در لندن
ماهور نمایندگی است که بدون واسطه حقایق را انظار شما شایسته است به
انگلیسها حالی خواهید نمود .
در اینجا مطلع شدم که مسئله تجزیه ایران هم در تاریخ انگلیسها که همیشه
منافع خود را نظر دارند بود و اکنون هم از چنین نیت خطرناک منصرف نیستند
و حال آنکه این يك اشتباهی است بزرگ و اگر واقعا چنین قصدی داشته
باشند همان اشتباهات سابق خود را تکرار کرده اند .
امید است با اقدامات جنابعالی رفع این نگرانی ها تکوین شود .
خواهشمند است از اقدامات مظلوم فرمائید ۲۸ مرداد ۱۳۸۶ علا

در یکی دیگر از اسناد مربوطه که منصوب به آقای تقی زاده است، در خصوص تجزیه خوزستان و درخواست مداخله امریکا در این ماجرا این گونه آمده است:

سفارت ایران - واشنگتن

لشکر کشی انگلیسها به خلیج فارس و تهدیدات آنها در اعلامیه‌ها و رادیوها بی‌اندازه موجب نگرانی و تشویش شده و بر حسب ظاهر چنان می‌نماید که مقدمات یک سوء قصدی نسبت به خوزستان است.

اگر چه روش امور در ایران هم خالی از بعضی غفلت‌ها و حرکات خارج از حزم و سیاست عاقلانه نبوده لکن حق هیچ مداخله‌ای برای خارجی حاصل نمی‌شود فعلاً آنجا آرام است و اثری از اختلال نظم نیست ولی از زمزمه دائمی جراید انگلیس و اظهارات حکومت هندوستان و وزارت خارجه در اینجا احساس نقشه خطرناکی می‌شود و ایجاد مسئله عرب و خطر جان و مال انگلیس و نزاع محلی و احتمال اشتعال [ناخوانا] فتنه در هر آن و غیره فوق‌العاده موجب اندیشه می‌شود. امیدوارم جنابعالی دولت امریکا را به سوء نتایج این قبیل خیالات و قصد مداخلات متوجه فرموده وادارید در منع چنین قصد سوء مداخله نمایند.

۱۷ مرداد ۱۰۷ تقی زاده

سفارت کبرای شاهنشاهی ایران

لندن

تلگراف رمز ... صادره از سفارت کبری به سفارت واشنگتن

تاریخ ۳۵/۵/۱۲ مده سنه ۱۳۲ هجری شمسی = ... ۱۹۴ مسیحی
شماره ثبت تلگرافات صادره ۱۰۷

موضوع لشکرکشی انگلیسیا بخلیج فارس

جزوه دان
پرونده

۱۰
۱۴

تیه کننده -

ملاحظات

سفارت ایران - واشنگتن

لشکرکشی انگلیسیا بخلیج فارس و تهدیدات آنها در اعلامیه ها
وراد یوها بی اندازه موجب نگرانی و تشویش رنده و بر حسب ظاهر
چنان بی نماید که مقدمات یک سو " قصدی نسبت بخوزستان است
اگرچه روش امور در ایران هم خالی از بعضی غلظتها و حرکات شان
از حزم و سیاست مافلانده نبوده لکن حق هیچ مداخله ای برای خارجی
حاصل نمیشود معلا انجا ارام است و اکثری از این اختلال نظم نیست
ولی از زمره دائمی هیراید انگلیس و اظهارات حکومت هندوستان و
وزارت خارجه در اینجا احساس نقشه خطر ناکی میشود و ایجاد مسئله
عرب و خطر جان و مال انگلیس و نزاع محلی و احتمال اشتعال نازره
نفته در هرآن و غیره بوق العاده موجب اندیشه میشود امیدوارم
جناب عالی دولت امریکا را به سو" نتایج این قبیل خیالات و قصد
مداخلات متوجه فرموده و آدآرید در منع چنین قصد سو" مداخله نمایند
۱۲ مرداد ۱۰۷ نقی زاده

C. 2

در فاصله سال‌های ۱۳۲۵ ه.ش دولت انگلستان به تقویت نیروی نظامی خود در حوزه خلیج فارس پرداخته بود. سند زیر که در آرشیو مرکز اسناد وزارت امور خارجه بود، نشان‌دهنده این موضوع است:

سفارت کبرای ایران - لندن

پیرو گزارشات واصله از سر کنسولگری شاهنشاهی در بصره راجع به تقویت پایگاه‌های انگلیس در شعبیه و حیانیه، اینک گزارش دیگری از آن سر کنسولگری راجع به استخدام در حدود ۱۵۰۰ نفر نیرو از عناصر آشوری و کلدانی از طرف انگلیس‌ها و از استفاده از آنها در پایگاه شعبیه و بندر نظامی انگلیس در شط العرب (R.A.F.) رسیده است که رونوشت آن جهت استحضار تلویحاً ایفاد می‌گردد.

وزیر امور خارجه

سفارتکبرای ایران - لندن

پیرو گزارشات واصله از سر کنسولگری شاهنشاهی در بصره راجع به تقویت
پایگاه‌های انگلیس در شعبیه و حیانیه اینک گزارش دیگری از آن سر کنسولگری
راجع به استخدام در حدود ۱۵۰۰ نفر نیرو از عناصر آشوری و کلدانی از
طرف انگلیس‌ها و از احتیاد با زانها در پایگاه شعبیه و بندر نظامی انگلیس
در شط العرب (R.A.F.) رسیده است که رونوشت آن جهت استحضار
تلویحاً ایفاد میگردد.

وزیر امور خارجه

وزیر امور خارجه

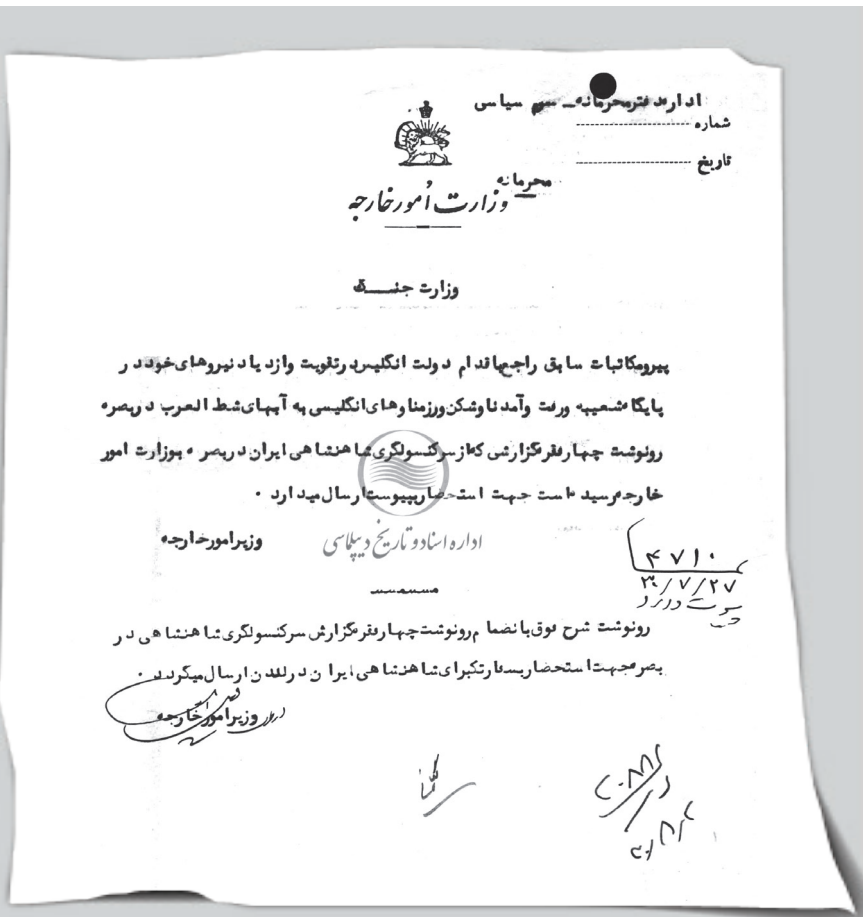
۱۸۹۹
۲۷/۶/۲۸

همچنین انگلیسی‌ها اقدام به افزایش ناوشکن‌های خود در شط‌العرب و خلیج فارس نموده بودند که سند زیر این موضوع را به وضوح نشان می‌دهد.

وزارت امور خارجه - وزارت جنگ

پیرو مکاتبات سابق راجع به اقدام دولت انگلیس در تقویت و ازدیاد نیروهای خود در پایگاه شعبیه و رفت و آمد ناوشکن‌ها و رزمناوهای انگلیسی به آب‌های شط‌العرب در بصره رونوشت چهار فقره گزارشی که از سرکنسولگری شاهنشاهی ایران در بصره به وزارت امور خارجه رسیده است جهت استحضار به پیوست ارسال می‌دارد.

وزارت امور خارجه...

بر اساس تلگراف شماره ۷۰۷ در تاریخ ۱۳۲۵/۶/۲۷ شمسی به نقش ترات سر کنسول انگلیس در توطئه جنوب اشاره شده است.

... سفارت کبرای ایران - جناب آقای تقی زاده - لندن
چون اخیراً توطئه در جنوب کشف شده است و مدارک به دست (آمده)
که در این توطئه مستر ترات سر کنسول انگلیس در اهواز شرکت اساسی
داشته است نظر به این که ادامه توقف نامبرده با حفظ مناسبات حسنه بین
ایران و انگلستان منافات دارد لازم است با وزارت امور خارجه مذاکره و
احضار فوری او را تقاضا فرمایید... ۲۶ شهریور ۷۰۷ قوام السلطنه...

<p>سفارت کبرای شاهنشاهی ایران لندن</p> <p>تلفگراف - رمز - شماره ۷۰۷ - رسیده از - وزارت خارجه</p> <p>تاریخ وصول بفرات کبری - ۱۳۲۵/۶/۲۷ - ۱۳۲۵ شمسی - ۱۹۴ - میخی</p> <p>شماره ثبت تلفگرافات وارده - ۱۰۶۷</p> <p>موضوع - تقاضای احضار ترات سر کنسول انگلیس در اهواز</p> <p>جزوه دان پرونده</p>	
<p>ملاحظات</p>	<p>سفارت کبرای ایران - جناب آقای تقی زاده - لندن چون اخیراً توطئه در جنوب کشف شده است و مدارک به دست (آمده) که در این توطئه مستر ترات سر کنسول انگلیس در اهواز شرکت اساسی داشته است نظر باینکه ادامه توقف نامبرده با حفظ مناسبات حسنه بین ایران و انگلستان منافات دارد لازم است با وزارت امور خارجه مذاکره و احضار فوری اوست تقاضا فرمایید. اداره اسناد و تاریخ و سیاسی در اینجا از سفارت انگلستان این تقاضا تأکید در خواست شده است - ۲۶ شهریور ۷۰۷ قوام السلطنه</p> <p>تصدیق شده است</p>

در طی سال‌های ۲۶ و ۲۷ انگلستان چندین مرتبه اقدام به عکس برداری هوایی از مناطق نفتی خوزستان و شاید بیشتر از آن داشته است که این مورد خود به لحاظ ژئوپولیتیکی و امنیتی برای تجزیه خوزستان می‌توانسته حائز اهمیت بوده باشد. متن آن سند در زیر می‌آید:

وزارت دارایی

وزارت جنگ

با ارسال رونوشت نامه شماره ۸۰۴۰۷/۱ به تاریخ ۱۳ شهریور ماه ۱۳۲۷ شرکت سهامی نفت انگلیس و ایران راجع به نقشه برداری هوایی آن شرکت در حوزه امتیازی خود در حدود ۲۵۵۰۰ میل و همچنین چند نقطه باقیمانده در نقشه برداری سابق خواهشمند است موضوع را بررسی و مانند نقشه برداری هوایی سال گذشته ضمن اعلام موافقت با تقاضای شرکت دستور لازم به ادارات تابعه از لحاظ اجرای مقررات مربوطه صادر فرموده و از نتیجه نیز این وزارت را آگاه فرمایید.

وزیر دارایی

وزارت دفاعی

اداره
پتاریخ ۱۳۲۲
شماره
پوست پر

وزارت جنگ

با ارسال رونوشت نامه شماره ز ۸۰۴۰۷/۱ بتاريخ ۱۳ شهریورماه ۱۳۲۲ شرکت سهام نفت انگلیس و ایران راجع به نقشه برداری هوائی آن شرکت در حوزه امتیازی خود در حدود ۲۵۰۰۰۰ میل و همچنین چند نقطه باقیمانده در نقشه برداری سابق خواهشمند است موضوع را بررسی و مانند نقشه برداری هوائی سال گذشته ضمن اعلام موافقت با تقاضای شرکت دستور لازم به ادارات تابعه از لحاظ اجرای مقررات مربوطه صادر فرموده و از نتیجه نیز این وزارت را آگاه فرمائید.

وزیر دفاعی

۱۱۴ ۱ ۸

رونوشت بضمیمه رونوشت نامه شماره ز ۸۰۴۰۷/۱ بتاريخ ۱۳ شهریورماه

۱۳۲۲ شرکت نفت جهت اطلاع و صدور دستور لازم به ادارات تابعه بوزارت کشور ارسال میگردد. وزیر دفاعی

۴۴۵۴۶۱

رونوشت تمام بضمیمه رونوشت نامه شرکت نفت جهت اطلاع وزارت امور خارجه ارسال میگردد. وزیر دفاعی

۱۱۴
۲۷/۷
۱۳ شهریورماه ۱۳۲۲
۴۷/۱۵/۲۹

۴۷۵۵۸
۴۷/۱۵/۲۹

۱۳۲۲ ۱۶۱۲ ۷

Handwritten notes and stamps on the right side of the document, including a date stamp '۱۳۲۲ ۱۶۱۲ ۷' and various illegible signatures and notes.

نتیجه‌گیری

تشتت فرهنگی، دوقطبی کردن جامعه، بی‌توجهی به مسائل فرهنگی و در جهل و ناآگاهی قرار دادن مردم و از همه مهم‌تر رواج خرافات با پوشش‌های مذهبی یا قومی همیشه بستر مناسبی برای رشد ویروس فرقه‌گرایی و اختلاف و سوءاستفاده دشمنان ایران از این ویروس‌ها و ترویج آن برای سیطره بر جامعه بوده و خواهد بود. این پژوهش نشان داد که چگونه دولت استعماری انگلستان با توجه به سابقه تاریخی‌ای که در اغلب سرزمین‌های تحت نفوذ خود دارد از این حربه برای راه‌اندازی فرقه‌های مذهبی و قومی برای برهم زدن اتحاد ملی مردم ایران استفاده کرد تا به این واسطه از احساسات مردم و کاستی‌های جامعه سوءاستفاده کرده و در جهت نیل به اهداف استعماری و استکباری خود از این احساسات بهره گیرد. اغلب جنبش‌های اجتماعی دوران معاصر که داعیه استقلال‌طلبی و آزادیخواهی داشتند از این ناحیه گرفتار آفت تفرقه و اختلاف شدند و همین تفرقه بسترهای شکست جنبش‌هایی چون مشروطه، ملی شدن صنعت نفت و... را فراهم کرد.

